

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Cilt/Volume 9 - Sayı/Issue 2 - Aralık/December 2024:

Yunus Nefesli Bir Şair: Kaygusuz Abdâl

A Poet with the Breath of Yunus: Qayghusuz Abdâl

Yılmaz ÖKSÜZ

Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Birgivi İlahiyat Fakültesi, Assoc. Prof., Ege University, Birgivi Faculty of
Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı Theology, Department of Turkish Islamic Literature

yilmaz.oksuz@ege.edu.tr Orcid: 0000-0003-3543-4186

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

02.09.2024

Kabul Tarihi / Accepted

28.11.2024

Atıf/Cite: Öksüz, Yılmaz. "Yunus Nefesli Bir Şair: Kaygusuz Abdâl". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 9/2 (2024), 449-469.

<https://doi.org/10.20486/imad.1542346>

Bu çalışma, 05-06 Mayıs 2017'de Ordu Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen Yunus'un Nefesi temalı III. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu'nda sunulan "Yunus Vadisinde Bir Öncü Şair: Kaygusuz Abdâl" isimli bildiriden üretilmiştir.

Etik Beyanı/Ethical Statement: En az iki hakem tarafından değerlendirilmiş ve iThenticate ile %15'ten az benzerlik oranına sahip olduğu belgelenmiştir./Reviewed by at least two referees and iThenticate documented that the rate of similarity to another texts did not pass 15%.

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Anadolu'nun 13. Yüzyılı, fetih hareketlerinin büyük ölçüde tamamlandığı; Abdâllık, Babaîlik, Bektâşîlik, Kalenderîlik, Mevlevîlik gibi muhtelif tarikatların teşekkül ettiği; imar faaliyetleri yanında çeşitli kollarıyla edebiyatın filizlendiği bir dönemdir. Bu zaman diliminde, birçok şair yetişmekle birlikte yüzyıla rengini veren simalardan birisi Yunus Emre'dir. O, ilmî eserlerde Arapçanın, sanat ürünlerinde Farsçanın egemen olduğu bu dönemde, tasavvufî düşüncenin hakikatlarını sade bir Türkçe ile sunmayı başarmış ve Anadolu sahasında kendisinden sonra gelen birçok şaire öncülük etmiştir. Aşık Yunus'tan Edib Harâbî'ye uzanan bu şairler silsilesinin önemli bir halkası, Bektâşî edebiyatında mühim bir mevki bulunan Kaygusuz Abdâl'dir. Yunus'un muhtelif şairler üzerindeki tesiri, akademik camianın dikkatini çekmiş ve buna yönelik birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ancak, onun kadim takipçisi olan Kaygusuz'un bu yönüne dair kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu makalede, şairlerin divanları ve Cemal Kurnaz ile Mustafa Tatçı'nın hazırladığı şathiyye mecmuası ekseninde Kaygusuz'un şiiirlerinde Yunus'un tesiri incelenmiştir. Kafiye, redif ve ifade yönünden Yunus'u hatırlatan şair, selefi gibi alegorik üslûba rağbet göstermiş; aşkın kıymeti, âşğın kimliği, gönülün kararsızlığı ve kendini bilmek gibi konuları Yunusça söylemiştir. Yunus tarzını kendi özgünlüğü içerisinde sürdüren şair, aynı zamanda bu tarzın Bektâşî edebiyatına intikalinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Yunus Emre, Bektâşî, Kaygusuz Abdâl, Şiir.

Abstract

The 13th century in Anatolia was a period when conquest movements were largely completed; various Sūfi orders such as Abdalism, Babaism, Bektāshism, Qalenderism, Mevlevism emerged; literature began to flourish alongside architectural activities. Among the many poets who emerged during this time, Yunus Emre stands out as a figure who shaped the century. In this period when Arabic dominated scholarly works and Persian was prevalent in artistic productions, he managed to present the truths of sūfi thought in simple Turkish, paving the way for many poets in the Anatolian literary tradition. One of the significant figures in this lineage of poets, extending from Āshiq Yunus to Edib Kharābī, is Qayghusuz Abdāl, who holds an important place in Bektāshi literature. Yunus's influence on various poets attracted the attention of the academic community and some studies were carried out on this subject. However, no comprehensive study has been conducted on this aspect of Qayghusuz, an ancient follower of his. This article examines Yunus's influence on Qayghusuz Abdāl's poetry, based on the poets' diwans and the shathiyye anthology prepared by Cemal Kurnaz and Mustafa Tatçı. Resembling Yunus in terms of rhyme, repetition, and expression, poet adopted an allegorical style similar to his predecessor. He articulated themes such as the value of love, the identity of the lover, the instability of the heart, and self-awareness in a manner reminiscent of Yunus. He, who maintained Yunus's style within his own originality, also played a significant role in transferring this style to Bektāshi literature.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Yunus Emre, Bektāshi, Qayghusuz Abdāl, Poetry.

Giriş

Savaşlar, buhranlar, hüznler ve acıların sahnesi olan Anadolu coğrafyası, aynı zamanda yiğitler, erenler, ahîler ve abdâlların meydanıdır. Moğol istilâsının acılarıyla yoğrulan 13. yüzyıl, Abdâllık, Babaîlik, Bektâşîlik, Kalenderîlik ve Mevlevîlik gibi çeşitli tarikatların teşekkül ettiği, imar faaliyetleri yanında muhtelif kollarıyla edebiyatın filizlendiği bir dönemdir. Zengin bir birikime sahip olan bu zaman diliminde birçok şair yetişmiş olmakla beraber döneme rengini veren önemli simalardan biri Yunus Emre'dir (1240-1320).¹ O, ilmî eserlerde Arapça, sanat ürünlerinde Farsçanın egemen olduğu bu dönemde -Türkçenin edebiyat için yetersiz görüldüğü dönemdir- tasavvufî düşüncenin yüksek hakikatlarını, sade bir Türkçe ile sunmayı başarmış ve bu dili edebî bir lisan hâline getirmiştir. Şiirlerinde tasavvufî kavramların Türkçe muâdillerini ilk defa şuurlu olarak kullanan ve kendine özgü müşahhas bir dil geliştiren Yunus, Anadolu sahasında kendisinden sonra gelen birçok şaire de öncülük etmiştir.² Aşık Yunus'tan (öl. 1438) Eşrefoğlu Rûmî'ye (öl. 1470), Hayretî'den (öl. 1534), Usûlî'ye (öl. 1539), Hayâlî'den (öl. 1557) Fuzûlî'ye (öl. 1556), Şemseddin Sivasî'den (öl. 1597), Abdülahad Nûri'ye (öl. 1651), Vâhib-i Ümmî'den (öl. 1595), Eroğlu Nûri'ye (öl. 1603), Pir Sultan'dan (öl. 1590 [?]) Sun'ullâh Gaybî'ye (öl. 1676 [?]),³ Ümmî Sinân'dan (öl. 1657) Niyâzî-i Mısırî'ye (öl. 1694), Kul Nesîmî'den (öl. 1674 [?]) Edib Harâbî'ye (öl. 1916) kadar nicesinde onun tesiri vardır. Söz gelimi, Niyâzî-i Mısırî'nin *arzûlarsın* redifli şiiri, Yunus'un *arzû kılarsın* redifli ilâhisine çok benzemektedir. Şiirlerin bazı beyitleri aşağıdaki gibidir:

*Sen cânından geçmedin cânân arzû kılarsın
Belden zünnâr kesmedin îmân arzû kılarsın*

*Tıfl-i nev-reste gibi eteğin at idinüp
Ele çevgân almadın meydân arzû kılarsın⁴*

¹ Yaşadığı döneme edebi bir nazar için bk. Sezai Karakoç, *Yunus Emre* (İstanbul: Diriliş Yayınları, 2013).

² Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, haz. Mustafa Tatcı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 97.

³ Kütahyalı bir şair olan Sun'ullâh Gaybî'nin şu dizeleri Yunus edasında bir şiirdir meselâ:

*Tâc ma'rifet tâcıdır sanma gayri tâc ola
Taklîd ile tok olan hakikatde ac ola
Saña âlem görünen hakikatde Allâh'dır
Allâh birdir va'llâhi sanma ki birkaç ola
Bir ağaçtır bu âlem meyvesi olmuş âdem
Meyvedir maksûd olan sanma ki ağaç ola
Bu sözlerin me'âli kişi kendin bilmektir
Kendi kendin bilene hakikat mi'râc ola.*

Sun'ullâh Gaybî, *Divân-ı İlâhiyât -Seçmeler-*, haz. Bilal Kemikli (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 49-50.

⁴ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 226-227.

...
Cânını terk etmedin cânânı arzûlarsın
Zünnârını kesmedin îmânı arzûlarsın

Şol uşacuklar gibi binersin ağaç ata
Çevgân ile topun yok meydânı arzûlarsın⁵

...

Osmanlı sahasında faaliyet gösteren tarikatların hemen hepsinde⁶ hüsnü kabul görerek takipçi yetiştiren Yunus tarzı, âşık edebiyatına dolaylı olarak tesir ederken, yani onların bilhassa sûfiyâne şiirleri ve bazı deyişlerinde kendisini gösterirken tekke şiirini vezin ve kafiye gibi haricî unsurlar bakımından etkilemiştir. Bu üslûbun zevkini gerçek manada kavrayarak onu kendine mâl edenler Bektâşîler, Hurûfîler ve Kızılbaşlar olmuştur.⁷ O, bilhassa kırsal kesimlerde yaşayan, medrese tahsilinden mahrum Bektâşî dervişleri tarafından özenle izlenmiş ve onların sade bir dille yazdığı lirik şiirlerine nefes vermiştir. Meselâ, Pir Sultan'ın dosta kavuşmak arzusuyla söylediği “*Pîr Sultân Abdâl'im dağlar aşalım / Aşalım da dost iline düşelim / Çok nimetin yedim helâllaşalım / Geçdi dost kervânı eğleme beni*”⁸ dizeleri, Yunus'un “*Biz bu cihândan göçelim / Ol dost iline uçalım / Arzû hevâdan geçelim / Gel dosta gidelim gönül*”⁹ mısralarını hatırlatmaktadır. Yine, Baba Hayretî'nin derde yüklediği anlam, Yunus'un bakışından çok farklı değildir:

*Ben derd ile âh iderdim **derdim bana dermânımış***
İster idim hasret ile dost yanımda pinhânımış¹⁰

...

Bana hiç gussañ gibi eglenmege yârân mı var
*Yâ oñulmaz derdime **derdiñ gibi dermân mı var***

Göñlüme kûyuñ gibi bir gülşen-i zîbâ m'olur
Gözüme bâğ-ı cemâliñden güzel seyrân mı var¹¹

...

⁵ Niyâzî-i Mısrî, *Divân*, haz. Kenan Erdoğan (Ankara: Akçağ Yayınları, 2008), 327.

⁶ Mevlevî muhitinde, *Mesnevî ve Divân-ı Kebîr* gibi eserlerin yanında virdler ve nutukların da Farsça oluşu, bu çevrede Fars dili ve kültürünün Türk dili ve kültürüne üstün gelmesine sebep olmuş ve Yunus tarzı, burada diğerlerinde olduğu kadar tesirli olamamıştır. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 343.

⁷ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 349.

⁸ Ahmet Özdemir, *Pir Sultan Abdal* (İstanbul: Sivas Platformu Yayınları, 2010), 211.

⁹ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 176.

¹⁰ Yunus Emre, *Divân ve Risâletü'n-nushiyye*, haz. Mustafa Tatcı (İstanbul: H Yayınları, 2008), 186.

¹¹ Hayretî, *Divân (Tenkitli Metin - Dil İçi Çeviri)*, haz. Ferhat Musluoğlu (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2022), 362.

Yunus'un çeşitli şairler üzerindeki tesiri, akademik camianın dikkatini çekmiş, buna yönelik bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu anlamda; Aşık Yunus, Murat Yurtsever'in dikkatini çekerken¹² Eşrefoğlu Rûmî, Ali Öztürk'ün nazarını celbetmiştir.¹³ Hayretî'nin şiirlerinde Yunus tesiri, Selim Gök tarafından ele alınırken¹⁴ Şemseddin Sivasî'nin Yunus izinde bir şair oluşu¹⁵ ve Niyâzî-i Mısırî'nin Yunus tesirinde şiirler söyleyişi Alim Yıldız'ın kalemiyle ortaya konmuştur.¹⁶ Ancak, Yunus'un kadim takipçisi olan Kaygusuz Abdâl'in (öl. 1444) bu yönüne dair -makaleye temel teşkil eden tebliğimiz dışında- bir çalışma yapılmamıştır. Bu makalede, cüretkâr ve kinâyeli söyleyişleriyle bilinen şairin hayatı, şahsiyeti ve eserlerinden bahsedilerek şiirlerinde Yunus'un tesiri incelenmiştir. Biçim unsurları, ifade özellikleri ve içerik olmak üzere çok yönlü olarak karşımıza çıkan tesir, şairlerin divanları ve Cemal Kurnaz ile Mustafa Tatcı tarafından hazırlanan şathiyye mecmuası ekseninde tespit edilmeye çalışılmıştır.¹⁷

1. Kaygusuz Abdâl'in Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri

Edebiyat tarihimizde öyle şahsiyetler vardır ki, hayatları hakkında yeterli bilgi olmaması veya kendilerine olağanüstü hâller atfedilmesi sebebiyle gerçek hayatından ziyade menkıbeleriyle anılmaktadırlar. Hoca Ahmed Yesevî (öl. 1166), Hacı Bektâş-ı Velî (öl. 1271 [?]) ve Seyyid Nesîmî (öl. 1417 [?]) gibi sûfiler bunlardandır. Menkıbeler buğusu içinden gerçek hayatları kesin olarak seçilemediğinden bahis konusu tarihi kişilikleri olduğunda bile menkıbelerinin zikredilmesi kaçınılmaz olmuştur. Böyle bir şahıs olan Kaygusuz Abdâl'in hayatı ve şahsiyeti ele alınırken de bazı menkıbelerine yer verilmiş ve bunlardan istifade edilmiştir.

1.1. Hayatı

Şairin hayatına dair kesin bilgi yoktur, ancak menkıbevi hayatı ile eserlerindeki bazı ipuçlarından 14. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ Babası, Alâiye

¹² Çalışma için bk. Murat Yurtsever, "Yunus Mektebi'nin Coşkun Şairi: Bursalı Aşık Yunus", *Yunus'un Nefesi* (Ordu: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 113-119.

¹³ Ali Öztürk, "Metinler Arası İlişkiler Çerçevesinde Eşrefoğlu'nun Şiirlerinde Yunus Emre Tesiri", *İznikli Gönül Adamı Eşrefoğlu Rûmî*, ed. Bilal Kemikli (İznik: Uludağ Yayınları, 2010), 243-255.

¹⁴ Selim Gök, "İlâhî, Usûlî ve Hayâlî İrtibatıyla Hayretî Divânı'nda Yunus Etkisi", *Journal of Turkish Language and Literature* 3/2 (Spring 2017), 104-119.

¹⁵ Alim Yıldız, "Yunus Yolunda Yürüyen Bir Şair: Şemseddin Sivasî", *Yunus'un İzinde*, ed. Hakan Yekbaş (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2021), 67-82.

¹⁶ Alim Yıldız, "Niyâzî'nin Dilinden Yunus'u Okumak", *Yunus'un Nefesi* (Ordu: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 27-36.

¹⁷ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*; Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, haz. Mustafa Sever (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014); Cemâl Kurnaz - Mustafa Tatcı, *Bir Mektebe Uğradım Kuş Dilini Okurlar - Türk Edebiyatında Şathiyye* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2001).

¹⁸ Fuad Köprülü, "Mısır'da Bektaşilik", *Türkiyat Mecmuası* 6 (1939), 20.

Sancağı beyi Hüsameddin Mahmud'dur.¹⁹ İsmi, Alâaddin Gaybî olan şaire “kaygıdan halâs olmak” anlamına gelen Kaygusuz mahlası şeyhi tarafından verilmiştir. Kaygusuz yanında Sarayî mahlasını da kullanan şair,²⁰ iyi bir eğitim alarak zamanın ilimlerini öğrenmiştir. Güreş, ata binmek, kılıç kullanmak ve avcılık gibi hususlarda usta olduğu söylenmektedir. Abdâl Mûsâ ile tanışarak tasavvuf yoluna girmesi de bir av macerasına dayanmaktadır. Menkıbeye göre;

Bir av sırasında vurduğu geyiğin peşine düşen Alâaddin Gaybî, geyiğin Elmalı civarında bir dergâha girdiğini görür. Dervişlere geyiği sorar, ancak onlar görmediklerini söylerler. Konuşmaları işiten dergâhın şeyhi Abdâl Mûsâ, onu huzura çağırır. Huzura çıkan Gaybî, bir geyik vurduğunu ve geyiğin kaçarak buraya geldiğini söyler. Abdâl Mûsâ, “attığın oku tanır mısın?” deyince “evet” cevabını verir, bunun üzerine şeyh kolunu yukarıya kaldırır. Gaybî, attığı okun şeyhin kolunda olduğunu görür ve onun müridi olmaya karar verir. Durumu öğrenen babası, Teke Beyi'nin yardımıyla Abdâl Mûsâ'nın üzerine yürür ancak başarılı olamaz. Sonrasında babasının rızasını alarak Abdâl Mûsâ'ya intisap eden Gaybî, kırk sene ona hizmet ederek kendisinden icazet alır.²¹

Şeyhinin müsaadesiyle maiyetinde kırk abdâlla Mısır'a gittiği, sultanın huzuruna çıkarak bazı kerametler gösterdiği, Nil kenarında kendisi adına bir tekke inşa edildiği, buradan hacca gittiği, dönüşte Kûfe, Necef, Bağdat, Kerbelâ, Halep, Şam, Kilis ve Antep gibi şehirleri dolaşarak tekrar Abdâl Mûsâ'nın dergâhına döndüğü gibi hususlar hayatı hakkında kaynaklarda bulunan menkıbevi bilgilerdendir.²² 1444 tarihinde vefat ettiği sanılan şairin kabrinin nerede olduğu meselesi de muallâktır. Bazı kaynaklar, Mısır'daki Mukattam Dağı eteğindeki mağaların olduğu bölgeyi işaret ederken²³ bazıları Elmalı'ya bağlı Teke Köyü'ndeki Abdâl Mûsâ türbesini göstermektedir.²⁴

1.2. Şahsiyeti

Şiirlerinde hece ölçüsü yanında aruz veznini de kullanan Kaygusuz Abdâl, aruzla yazdığı şiirlerde kasîde, gazel, mesnevî, tercî-i bend, terkîb-i bend gibi nazım biçimlerini tercih ederken hece ölçüsüyle kaleme aldığı şiirlerde koşmayı yeğlemiştir. Yine heceyle

¹⁹ Şehzâde Alâaddin Gaybî, *Kaygusuz Abdâl Külliyyatı*, haz. Abdurrahman Güzel (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021), 59; Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 34.

²⁰ Gaybî, *Kaygusuz Abdâl Külliyyatı*, 61-62.

²¹ Nihat Azamat, “Kaygusuz Abdâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 25/74.

²² Köprülü, “Mısır'da Bektaşîlik”, 15-16; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1944), 1-2/24; Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 39-41; Azamat, “Kaygusuz Abdâl”, 25/74.

²³ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 33; Azamat, “Kaygusuz Abdâl”, 25/75.

²⁴ Gaybî, *Kaygusuz Abdâl Külliyyatı*, 73; M. Baha Tanman, “Abdal Musa Tekkesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 1 (1988), 65.

yazdıklarında geleneğe uygun olarak yarım kafiyeyi kullanırken aruzla kaleme aldığı şiirlerde tam ve zengin kafiyelere yönelmiştir.²⁵ Anlam derinliğine sahip, yorum isteyen sembolik ifadeleri muhtevi şathiyeleri ile meşhur olan şairin Arapça ve Farsça tamlama ve ibarelerden uzak sade bir dili vardır. Seyr ü sülûk, vahdet-i vücûd, insanın yaratılışı, kendini bilmek, kaba sofulardan kaçmak gibi konulara ilave olarak tasavvuf şiirinde pek görülmeyen dünya ve eşya tasvirlerine girmesi; karı dırdırından usanmak, haşereden yakınmak, bağlarda gezinmek, iyi yemekler yemek²⁶ gibi temalara yer vermesi şiirinin özgün yönlerindedir.²⁷ Onun bu tarzdaki şiirlerinden biri şöyledir:

Beng ile seyr itmeğe âh bize bir bâğ olsa

Issı soğuk olmasa havâsı hûb sağ olsa

Pireden incinmesek kar u yağmur olmasa

Sinek hey vızlamasa aña hem yasağ olsa

Cümle cihân koyunun semiz yahni itseler

Biz yemeye başlasak engeller ırağ olsa

Kaygusuz Abdâl otur kimin ye kimin götür

*Sofuya koz kalmadı abdâla kaymağ olsa.*²⁸

Muhatapın ilgisini çekmek için, ince alayları muhtevi ifadeler kullanan Kaygusuz Abdâl, belki de bu yüzden bazı kaynaklar tarafından Bektâşî edebiyatının ilk temsilcisi kabul edilmektedir.²⁹ Fuad Köprülü, o dönemde Bektâşîlik henüz teessüs etmediği için onu abdâllar zümresine dahil ederken³⁰ Ahmet Yaşar Ocak, Rum Abdâlî bir Kalenderî olarak tarif etmektedir.³¹ Gerçek ne olursa olsun onun Bektâşî edebiyatının oluşmasında ve Yunus tarzının bu müstesnâ edebiyata intikalinde önemli bir rolünün bulunduğu

²⁵ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 44-45.

²⁶ Bazı örnekler için bk. Orhan Şaik Gökyay, "Kaygusuz Abdal ve Sımatıyyeleri I-II", *Türk Folkloru* 1/13 (1980), 3-5.

²⁷ Azamat, "Kaygusuz Abdâl", 25/75.

²⁸ Gaybî, *Kaygusuz Abdâl Külliyyatı*, 866.

²⁹ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 41; Azamat, "Kaygusuz Abdâl", 25/74.

³⁰ "Bunlar, isimlerinden de anlaşılacağı gibi, o esnâda Anadolu'da pek yaygın Abdâllar zümresinden idiler; Kaygusuz'un *Abdâl-nâmesi* de bunu gösterir. Âşık Paşazâde ve *Şakâyık*'da Abdâl Mûsâ'nın Bektâşîliğine dâir hiçbir kayıt yoktur. Bektâşîlik, 15. yüzyılda teessüsü esnâsında Ahîlik, Babailik ve Kalenderîlik'ten birçok unsur aldığı sırada Babailik'in bir kolu olan Abdâllar tarikatının birçok husûsiyetini de kendine mâl etmiş, bundan dolayı Abdâl Mûsâ ve halifesi de Bektâşî sayılmıştır". Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 339.

³¹ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik Kalenderîler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 145.

açıktır. Çünkü; Bektâşî edebiyatı hece ölçüsünü abdâllardan, aruz veznini Hurufiler ile Kalenderîler'den almıştır.³²

1.3. Eserleri

Kaygusuz Abdâl'in *Divân*'ı yanında *Gülistân*, *Budalanâme*, *Vücutnâme*, *Kitâb-ı Miglâte*, *Dilgüşâ* ve *Saraynâme* isimli eserleri mevcuttur. Tamamı tasavvuf neşvesiyle yazılan bu eserlerin bazıları manzum bazıları mensur bazıları da manzum-mensur karışık hâldedir. *Divân*'ı mürettep olmadığından şiirlerinin sayısı net değildir. 3700 beyit olduğu söylenen *Gülistân*'da vahdet-i vücûda dair görüşlerini ortaya koymaktadır. Mensur olarak yazdığı *Budalanâme*'de sadece dünyaya odaklanan aklın yetersiz oluşundan söz eden Kaygusuz, *Vücutnâme*'de ruh, nefis, dört büyük melek ve âlemler gibi hususlara değinir ve insanın bu âlemin küçük bir örneği olduğunu vurgular. *Budalanâme*'nin sonunda anlatılan rüya ile başlayan *Kitâb-ı Miglâte*, bir dervişin rüyası beyanında vahdet-i vücûd konusunu işler. Manzum-mensur karışık eserlerinden *Dilgüşâ*'da Hz. Peygamber'in meziyetleri yanında nefis, aşk, edeb ve kibr gibi kavramların tasavvufi manaları anlatılır. Münacatla başlayan *Saraynâme*'de ise âlem saraya benzetilir ve insanın burada halife olduğu dile getirilir.³³ Burada örnek olarak *Budalanâme*'den bir kesit sunuyoruz:

Bilün ve âgâh olun ki, bu kitâba delîl-i budala, defter-i âşık ve siyer-i sâdik dirler, hayâl-i nâdân dahî dirüz. Zira akla ağmaz haberlerdür ve bu akl-ı maâş merkebi bu yolda lengdür. Bu akl-ı maâş anadan gözsüz toğmuşdur, dünyâda ve âhiretde 'amâdur. Eğer ona Kuran'ı başdan başa manasın dahî virseñ yine kara rengden gayrı renge inanmaz. Zihî nâdân ki Hakk'ı ister, akl-ı maâş eteğine yapışmışdur. Akli refik itmiş âfitâb nûrun bulam dir ve bu akl-ı maâş bir nesne ki bulmuşdur hemân budur diyüp turmuşdur. Bilmez ki bu yirden ve gökden özge bir yir ve bir gök dahî var. Kim anda dürlü dürlü sun'-ı Settâr var. Ol yirle gök arasında iki direklü bir şehir var kim ol şehre girmeyen Sırrullâh'dan nesne tuymaz. Eğer bin yıl dahî çalışursa anuñ kim bal yimekten nasibi olmaya, bal dimekle ağzı şirin olmaz. Akl-ı maâş bilmez ki âriflerin gecesi Kadr ve gündüzü ıyd olmuşdur.³⁴

2. Şiirlerinde Biçim ve İfade Açısından Yunus Tesiri

Kaygusuz Abdâl'in şiirleri daha muhtevasına bakmadan biçim itibariyle Yunus'un şiirlerini hatırlatmaktadır. Bu vesileyle öncelikle kafiye, redif, tercih edilen kelimeler, ifade özellikleri ve alegorik üslûp bakımından benzerlikler ele alınacaktır.

³² Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 351.

³³ Kaygusuz'un eserleri Abdurrahman Güzel tarafından *Kaygusuz Abdâl Külliyyatı* ismiyle yayımlanmıştır. Geniş bilgi için bk. Gaybî, *Kaygusuz Abdâl Külliyyatı*, 79-1197.

³⁴ Gaybî, *Kaygusuz Abdâl Külliyyatı*, 887.

2.1. Kafiye ve Redif

Şiirlerini sanat kaygısı gütmeksizin irfanî bilgiyi aktarmak için söyleyen şairler, kafiye ses estetiği olarak görmüş ve her türlü ahenkli sesle kafiye yapmıştır. Yunus, bünyâd/ gaybet (Y84), muhtâc/ yoldaş (Y91), kafes/ namâz (Y199)³⁵ gibi kelimeleri uyaklı tasarruf ederken Kaygusuz, dirâz/ kırtâs (K34), üstâd/ devlet (K41), vefâ/ otağ (K80) sesleri ile kafiye yapmaktadır. Kafiyeyi sağlamak için benzer seslerden istifade eden şairler, bazı şiirlerde bu amaçla müşterek seslere hatta kelimelere yer vermektedir. Örneğin, -**açar** /-**eçer** oldum (Y116, K103), -**ân** içinde (Y196, K52), -**ân** (yoluna) girmez³⁶ (Y61, K69), -**ar** olsun (Y11, K169), -**ş** değil (Y95, K163), -**zar** /-**zer** oldum (Y123, K104) gibi kullanımlar her ikisinde vardır. Konuya dair bir başka örnek şöyledir:

Girdim aşkın denizine **bahrîleyin yüzer** oldum
Geşt edüben denizleri hızırdayın gezer oldum

Cemâlini gördüm düşde çok aradım yazda kışda
Bulamadım dağda taşda **denizleri süzer** oldum³⁷

...

Gel gel ey gönül **aşk denizinde yüzer** oldum
Aşkı görelî küllî cihândan bîzâr oldum

Gevheri tutar oldu gönül aşkı bulaldan
Dürdane için **bahr-i muhîti süzer** oldum³⁸

...

Gerek kelime gerek hece şeklinde olsun, redife rağbet eden şairlerin bu vesileyle müşterek olarak sarf ettikleri kelimelerin sayısı az değildir. Söz gelimi, *ben* (Y152, Y166, K8), *bu aşk elinden* (Y155, K150), *değil* (Y86, Y87, Y91-95, K163), *eyler* (Y52, K59, K60), *geldi* (Y226, K45, K92), *gerek(dir)* (Y74-Y78, K51), *gerekmez* (Y55, Y60, K108), *girmez* (Y61, K69), *gönül* (Y82, Y89, Y90, K158), *içinde* (Y176, Y196, K52), *oldu* (Y169, Y240, K50, K62),³⁹ *oldum* (Y116, Y123, K103, K104), *olmaya* (Y5, K170), *söyle* (Y205, K13), *var* (Y44, K54), *yokdur(ur)* (Y29, K58) gibi kelimeler bunlardandır. Mezkur şairler arasındaki benzerlik, bazı şiirlerde kafiye ve redifle sınırlı kalmamakta, şiirin genel yapısına sirayet etmektedir. Yunus'un dervişliği tanımladığı ilâhi ile Kaygusuz'un âdemi tarif ettiği manzumede olduğu gibi. Söz konusu şiirlerin bazı beyitleri şöyledir:

³⁵ Parantez içindeki harfler şairleri (Y: Yunus Emre, K: Kaygusuz Abdâl), sayılar şiirlerin bahis konusu divanlardaki sırasını göstermektedir.

³⁶ Yunus'un -*ân yoluna girmez* olarak kullandığı ifade, Kaygusuz'da -*ân ele girmez* şeklindedir. Manzumeler için bk. Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 152; Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 98.

³⁷ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 206.

³⁸ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 119.

³⁹ Kaygusuz'un *oldu* redifli diğer şiirleri için bk. K71, K78, K102, K109, K110, K112, K115, K137, K155.

Dervîşlik dedikleri hırka ile tâc **değil**
Gönlün dervîş eyleyen hırkaya muhtâc **değil**

Hırkanın ne suçu var sen yoluna varmazsan
Vargıl yolunca yürü er yolu kalmaç **değil**⁴⁰

...

Bu **âdem dedikleri** el ayak u baş **değil**
Âdem ma'nâ dediler bu sûret ü kaş **değil**

Gerçi etdir deridir cümlelerin serveridir
Hakk'ın kudret elidir gayrı bakmak hoş **değil**⁴¹

...

2.2. İfade Benzerliği

Arapça ve Farsça tamlamalardan arınmış sade bir dil kullanan, “ben Türkîceden başka dil bilmezem, ... biz yalnız Türkîceyi bilirüz”⁴² gibi sözler sarf eden Kaygusuz, dil ve ifade bakımından da Yunus çizgisindedir ve birçok ifadesi Yunus’un dizelerini hatıra getirmektedir. Meselâ, Yunus’un “Câhil bin söz söyler ise ma'nâda miskâl olmaya / ... İlm ü amel zühd ü tâ'at pes aşksız helâl olmaya”⁴³ mısraları, Kaygusuz'da “Her bir dânânın sözü delil ü bürhân olmaya / ... Aşk ile hemdem olmayan hurrem handân olmaya”⁴⁴ biçiminde tezahür etmektedir. Bu tavır, bazı şiirlerde hayli artarak onun Yunus'u tekrarladığı izlenimini vermektedir. Meselâ, aşağıdaki *oldum* redifli şiirlerde (Y116, K103) sarf edilen *hak kapısın açar oldum* & *gizli râzımı açar oldum*; *dürr ü gevher saçar oldum* & *dürr ü cevâhir saçar oldum*; *hayrı şerden seçer oldum* & *hakkı bâtıldan seçer oldum* ifadeleri birbirinin tekrarı gibidir:

Hak'dan nazar oldu bana hak kapısın **açar oldum**
Girdim hakkın haznesine **dürr ü gevher saçar oldum**

Esritdi aşka düşürdü ben hâm idim aşk pişirdi
Aklım başıma devşirdi **hayrı şerden seçer oldum**⁴⁵

...

Var var ey gönül gizli râzımı **açar oldum**
Aşk geldi başa sabr edemezem nâçâr oldum

Aşk ile cânım bilişeli mertebeme bak
Her nefes ile **dürr ü cevâhir saçar oldum**

⁴⁰ Yunus Emre, Divân -Seçmeler-, 177-178.

⁴¹ Kaygusuz Abdâl, Divân -Seçmeler-, 172.

⁴² Gaybî, Kaygusuz Abdâl Külliyyatı, 205-206.

⁴³ Yunus Emre, Divân -Seçmeler-, 109.

⁴⁴ Kaygusuz Abdâl, Divân -Seçmeler-, 180.

⁴⁵ Yunus Emre, Divân -Seçmeler-, 200.

*Külli beşâret oldu cânım aşk safâsından
Bu aşk nuruyla **hakki bâtıldan seçer oldum**⁴⁶*

...

Sûfiler, taş yürekli olmak yerine güneş gibi merhametli olmayı, kötülük yapana iyilikle karşılık vermeyi, incinse bile incitmemeyi hatta incinmemeyi şiar edinmiş⁴⁷ ve şiirlerini bu doğrultuda söylemişlerdir. Tasavvuf edebiyatında gelenek hâlini alan bu hâl, Yunus'un ilâhileriyle Kaygusuz'un şiirlerinde benzer şekilde işlenmektedir. Meselâ, Yunus'un "Her kim bana düşman ise Allah ona dost olsun, her nereye varır ise bâğ u bahar ile karşılaşsın. Bana zehir sunan kişinin aşu bal ile şeker olsun, her işi kolay gelsin. Her kim önüme kuyu kazarsa Allah onu tahtına ağdırsın, kim arkamdan taşlar atarsa yoluna güller serilsin" manalı dizeleri Kaygusuz'un kalemıyla yeniden yazılmış gibidir:

*Her **kim bana ağyâr ise hak tanrı yâr olsun** ona
Her kancaru varır ise **bâğ u bahâr olsun** ona*

*Bana ağü sunan kişi şehd ü şeker olsun aşu
Gelsin kolay cümle işi eli erer olsun ona*

*Önümce kuyu kazanı hak tahtın ağdırsın onu
Ardımca taşlar atanı güller nisâr olsun ona⁴⁸*

...

***Bize ağyâr olana hak yâr olsun**
Göreyim dünyâda **berhüdâr olsun***

***Bizim ardımızca taşlar atanın**
Kollarına kuvvet eli var olsun*

*Bizi cehenneme lâyıık görenin
Yeri cennet **makâmı gülzâr olsun**⁴⁹*

...

2.3. Alegorik Üslûp

Tesirli bir anlatım için duygu, düşünce veya inancın simgelerle somutlaştırılarak sunulmasını ifade eden alegori, eşyanın mantığına ters görünmekle birlikte insanları düşünmeye sevk eden etkili bir anlatım biçimidir. "Hem mananın kristalize edilerek çeşitli noktalara işaret edecek şekilde kullanılmasını hem de muhatabın gönlüne derunî

⁴⁶ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 118-119.

⁴⁷ Alvarlı Efe'nin (öl. 1956) *Aşık der inci denden / İncinme incidenden / Kemâlde noxsân imiş / İncinen incidenden* mısraları buna yönelik deyiştir. Muhammed Lütfi Alvarlı, *Divân-ı İlâhiyât -Seçmeler-*, haz. Bilal Kemikli (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 140.

⁴⁸ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 113.

⁴⁹ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 179-180.

duygu ile tesir etmesini sağlayan bu tarz”,⁵⁰ sûfiler tarafından kasıtlı olarak istimal edilmektedir. Niyâzî-i Mısırî'nin söylediği gibi sûfi şâirler, cem' sarhoşluğu ile mazhar oldukları -ilâhi gelinlerin yüzü mahiyetindeki- hakikat sırlarını, mahrem olmayandan sakındıkları için bu tarzı tercih ederler.⁵¹ Nitekim bir sûfi şair olan Edib Harâbî, “Kuş dili dediği bu sözleri, herkesin değil, ancak âriflerin anlayabileceğini, çünkü câhillerden gizlediğini”⁵² ifade etmektedir. Yunus, bunların münafıklara örtülü olduğunu söylerken Kaygusuz, saçma sapan görünen bu sözleri işitmek için kulağı delik olmak gerektiğini dile getirmektedir:

Yûnus bir söz söylemiş hiçbir söze benzemez

Münâfıklar elinden örter ma'nâ yüzünü⁵³

...

Saçma sapandır sözün lîk senün ey Kaygusuz

Kulağı delik gerek ol sözi işitmeğe⁵⁴

...

Her iki şair, tasavvufi tecrübe ve irfanî öğretiyi muhataba iletmek için alegorik üslûba rağbet etmektedir. Kaygusuz'un bilhassa şathiyyelerinde görülen alegori, iki şairin aynı vadide yürüdüğü bir başka delildir. Yunus, “erik dalına çıktım orada üzüm yedim, kazana kerpiç koydum poyraz ile kaynattım, küt ile güreştim elsiz ayağımı aldı, gözsüze fısıldadım sağır sözümü işitti, tosağaya uğradım sefer nereye diye sordum, bir öküz boğazladım sahibi kazımı boğazladın dedi”⁵⁵ gibi sözler sarf ederken Kaygusuz, “kaplubağalar kanatlanmış uçmak için, Edirne minaresi eğilmiş su içmek için, kelebek Manisa ovasına buğday ekmiş, domuz düğün eylemiş ayıya kızını vermiş, deve hamama girmiş dana tellak olmuş, su sığırı natır olmuş çıkmak için nevbet ister”⁵⁶ tarzında ifadeler kullanmaktadır. Benzer sembollerden istifade eden şairlerin *kağrı*, *kaz*, *kazan*, *koz*, *sinek*, *tosbağa* (*kaplubağa*) gibi kelimeleriyle *balık kavağa çıkmış & leylek koduk doğurmuş* sözleri müşterektir. Yunus'un *iplik virdüm çulhaya sözü*, Kaygusuz'da *kazzâza balta koydum* şekline dönüşürken *Bir sinek bir kartalı kaldırıp vurdu yere & Balık kavağa çıkmış zift turşusun yemeğe* dizeleri, *Bir sinek bir devenün çekmiş budın koparmış & Balık kavağa çıkmış söğüt dalın biçmeğe* hâline bürünmüştür. Bunlardan bazıları şöyledir:

⁵⁰ Güldane Gündüzöz, “Sûfi Dilinde Karikatüristik İfade Sorunu -Kaygusuz Abdâl Örneği-”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/1 (2014), 158.

⁵¹ Hüseyin Arif, *Yûnus Emre Hayatı ve Şiirleri* (İstanbul: Esmâ Yayınları, ts.), 47.

⁵² Edib Harâbî, *Divân (İnceleme - Metin)*, ed. Coşkun Kökel (Ankara: Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları, 2012), 1/358.

⁵³ Kurnaz - Tatcı, *Bir Mektebe Uğradım Kuş Dilini Okurlar*, 76.

⁵⁴ Kurnaz - Tatcı, *Bir Mektebe Uğradım Kuş Dilini Okurlar*, 86.

⁵⁵ Kurnaz - Tatcı, *Bir Mektebe Uğradım Kuş Dilini Okurlar*, 75-76.

⁵⁶ Kurnaz - Tatcı, *Bir Mektebe Uğradım Kuş Dilini Okurlar*, 84-85.

İplik virdüm çulhaya sarup yumak itmemiş
Becid becid ismarlar gelsün alsun bezini

Bir sinek bir kartalı kaldırıp vurdu yere
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu

Balık kavağa çıkmış zift turşusun yemeğe
Leylek koduk doğurmuş bak a şunun sözünü⁵⁷

...

Kazzâza balta koydum çervişin deremezem
Çuval çayırda gezer segirdüben kaçmağa

Bir sinek bir devenün çekmiş budın koparmış
Salunuban segirdür bir yâr ister kuçmağa

Leylek koduk doğurmuş ovada zurna çalar
Balık kavağa çıkmış söğüt dalın biçmeğe⁵⁸

...

Genel itibariyle “Korkarım söylemeğe şer’at edebinden / Yoksa eydeydim sana dahi ayruksu haber”⁵⁹ dizeleri gereğince imtina ile söyleyen Yunus, bazı şiirlerinde sembolik söyleyişe başvurarak şekilci din algısına tepki göstermekte ve bu tavır içinde olanları inceden eleştirmektedir. Şeriat ehli tarafından hoş görülmeleyen bu tavır, Kaygusuz’un şiirinde görülen bariz bir hususiyettir. Sırat köprüsünün kıl gibi ince olması sembolik anlatımını gerçek telakki eden zahidi alaya alma her ikisinde de görülmektedir. Yunus, “Yâ ilâhi! Geçelim diyerek kıl gibi köprü yaparsın, bu köprüden âdem nasıl geçsin? Beni ateşlere atmaya kasteder, günahımı tartmak için terazi kurarsın, bakkal mı, tacir mi yoksa bezirgân mısın? Geçmedi mi intikamın beni öldürerek, çürütüp gözüme toprak doldurarak”⁶⁰ beyanında sözler sarf ederken Kaygusuz, bu anlamda meşhur şathiyyesini söylemektedir:

Yücelerden yüce gördüm erbâbsın sen koca tanrı
Alem okur kelâm eyler sen okursun hece tanrı

Âsi kullar yaratmışsın varsın şöyle dursun diyü
Anları koymuş orada sen çıkmışsın uca tanrı

Kıldan köpri yaratmışsın gelsin kullar geçsin diyü
Hele biz şöyle duralım yiğit isen geç a tanrı

⁵⁷ Kurnaz - Tatçı, *Bir Mektebe Uğradım Kuş Dilini Okurlar*, 75.

⁵⁸ Kurnaz - Tatçı, *Bir Mektebe Uğradım Kuş Dilini Okurlar*, 84-85.

⁵⁹ Yunus Emre, *Divân - Seçmeler-*, 117.

⁶⁰ Yunus Emre, *Divân ve Risâletü'n-nushîyye*, 399-400.

*Kaygusuz Abdâl yaradan gel içegör şu cür'adan
Kaldır perdeyi aradan gezelim bilece tanrı.⁶¹*

...

3. Şiirlerinde Muhteva Açısından Yunus Tesiri

Şiirlerinde âlemin yaratılışı, ilahî aşk, vahdet-kesret, vahdet-i vücûd, diğergamlık, sevgi ve hoşgörü gibi temaları işleyen, yaşadığı tasavvufî tecrübeleri mahrem olanlara usûlünce sunmaya çalışan şairler, aşkın kıymeti, aşkın melâmeti,⁶² âşğın kimliği, gönlün kararsızlığı, kendini bilmek, benliği terk etmek,⁶³ kibirden uzaklaşmak, sırrı saklamak⁶⁴ gibi konularda da benzer düşünceleri paylaşmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

3.1. Aşkın Kıymeti

Alemin özünü sevgi olarak telakki eden sûfilere göre, “Gizli bir hazine olan yüce yaratıcı bilinmeyi sevmiş ve bu âlemi sevgisinden yaratmıştır”.⁶⁵ “Gelin tanşık olalım işi kolay kılalım / Sevelim sevelelim dünyâ kimseye kalmaz”⁶⁶ ve “Aşksızlara benim sözüm benzer kaya yankısına / Bir zerre aşkı olmayan belli bilin yabandadır”⁶⁷ gibi mısralar terennüm eden Yunus’a göre, “Aşk güneşe benzer, aşkı olmayan gönül misâl-i taşa benzer. Taş gönülde ancak ağu tüter, ne kadar yumuşak söylese sözü savaşa benzer. Aşk olan gönül yumuşar muma döner, taş gönüller katı kışa benzer. Aşk ile açılır kapılar ve âşıkların yıldızı her dem çavuşa benzer”.⁶⁸ Kaygusuz’un nazarında, “Aşk ile ten câna, katre ummâna döner. Aşk ile nurlanan gönül sultana döner. Aşkî bulan gönül imâret olur, aşksız gönüller virâna döner”.⁶⁹ Nihayetinde âdem, aşkı kadar değer kazanır ve bu ölçüde insandır. Yunus, bir şiirinde “Aşksız âdemin hayvan olduğunu” ifade ederken Kaygusuz, “Aşksız âdemin varlığının bir anlamı olmadığını” söylemektedir. Söz konusu beyitler şöyledir:

*Aşksızlara verme öğüt öğüdünden alır değil
Aşksız âdem hayvân olur hayvân öğüt bilir değil*

*Ol iki cihân güneşi zâhir dünyâsın deşşirdi
Câhil onu öldü sanır ol hod ölmez ölür değil⁷⁰*

...

⁶¹ Kurnaz - Tatcı, *Bir Mektebe Uğradım Kuş Dilini Okurlar*, 95.

⁶² Bazıları için bk. Y16; K22, K37, K44, K65.

⁶³ Bazıları için bk. Y4; K15, K19, K43, K142.

⁶⁴ Bazıları için bk. Y119; K26, K42, K43, K44, K66, K87, K91, K116.

⁶⁵ Söz konusu hadis için bk. Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve Muzîlü'l-ilbâs* (Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1427), 2/156.

⁶⁶ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 150.

⁶⁷ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 131.

⁶⁸ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 131-132.

⁶⁹ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 136.

⁷⁰ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 173-174.

*Gel gel ey gönül sevdâ-yı hâm neye gerekdür
Aşk olmayacak billâh âdem neye gerekdür*

*Bu iki cihân aşk ile münevver olupdur
Aşk olmayacak gussa vü gam neye gerekdür⁷¹*

...

Aşk davası güden kişi nefesine uymamalı, hırs u hevâyı hiç anmamalıdır. Senlik benlik kaygısında olmamalı, mevki makam peşinde koşmamalıdır. O, zâhid gibi yalnız dünyayı değil, dünya ile birlikte ahiret saadetini de terk etmelidir. Bunları yapmayan sözde âşıktır ve âşıklık onun için ancak bühtândır. Çünkü, aşk insanı kötü duygulardan kurtarır, gaflet kirlerinden arındırır ve gönül aynasını parlatır.⁷² Yunus, “Gerçek âşık olanın hırs u hevâyı terk etmesi, dünya ve ahiretten geçmesi gerektiğini” söylerken Kaygusuz, “Gönlüne aşka müştak olması, gaflet kirlerini aşk ile temizlemesi, daim aşk ile olarak nefse uymaması” yönünde tavsiyelerde bulunmaktadır. Şairlerin konuya dair beyitleri şöyledir:

*Aşk davâsın kılan kişi hîç anmaya hırs u hevâ
Aşk evine girenlere ayruk ne meyl ü ne vefâ*

*Gerçek âşık olan kişi anmaya dünyâ ahiret
Aşık deşildir ol kişi yürüye izzeti kova⁷³*

...

*Aşkın ey gönül cânıyla sen müştâkı olgıl
Gaflet kirini aşk ey gönül sâfi kılar yur*

*Zinhâr ey gönül aşk ile ol uyma bu nefse
Aşk eli ile nefs-i zâlimin kulağın bur⁷⁴*

...

Her iki şairin mısralarında “aşk eri, aşk odu, aşk ağusu, aşkın çerisi, aşk eteğin tutmak”⁷⁵ gibi müşterek olarak tasarruf edilen tamlama ve deyimler de bulunmaktadır. Söz gelimi, Yunus “Aşk erine gözünü açarak âleme nazar kılmasını”⁷⁶ tavsiye ederken Kaygusuz, “Melâmet cünbüşüne vuran aşk eri için gece-gündüz farkının olmadığını”⁷⁷ söylemektedir. Yunus, “Aşktan bir elif okuyana suâl olunmaz, âkıbetin zevâl olmaması

⁷¹ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 87.

⁷² Şairlerin aşka dair bazı görüşleri için bk. Y2; K18, K20, K21.

⁷³ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 106.

⁷⁴ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 67.

⁷⁵ Bazıları için bk. Y1, Y9, Y18, Y31; K5, K18, K21, K38, K40, K47, K65, K74, K77, K80, K83, K118, K125, K131, K138, K140, K144, K145.

⁷⁶ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 118.

⁷⁷ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 127.

için aşk eteğini tutmak gerek” derken Kaygusuz, “Yerde insanların, gökte ise meleklerin aşkın talibi olduğunu, bu yüzden aşk eteğinin elden bırakılmamasını” öğütlemektedir:

*Aşk eteğın tutmak gerek âkıbet zevâl olmaya
Aşkdan bir elif okuyan kimseden suâl olmaya*⁷⁸

...

*Ger cümle âlem ağıyâr ola gönüümü gör kim
Terk eylemez bu aşkı bu aşk ile habîbdir*

*Var var ey gönül **aşk eteğın koma elinden**
Yerde halâyık gökde melek aşka tâlibdir.*⁷⁹

...

3.2. Aşığın Kimliği

Kaygusuz, aşkın önemi, değeri ve gereği hususunda olduğu gibi âşığın vasıfları ve kimliği konusunda da Yunus çizgisindedir. Mezkûr konu üzerinde önemle duran şairlere göre; “Aşk kutlu bir duygu ve âşıklık şerefli bir vasıftır ancak kolay değildir. Aşık, aşk yolunda gönül yıkmadan her şeye boyun bükmeli, riyâkârlık etmemeli, aşka ağıyâr veya tüccâr gözüyle bakmamalıdır”.⁸⁰ Onların nazarında, “Cânını aşk yoluna vermeyen, cehd ederek dosta ermeyen, aşk kadehinden içip nefis dileğinden geçerek hak yoluna er gibi durmayan âşık değildir. Daim riyâzat çekmeyen, halvetlerde diz çökmeyen, pervâne gibi ateşlerde yanmayan âşık değildir. Kendi özünü bilmeyen, aşk meydânına gelmeyen, aşktan nasibini almayan ve gönül pasını silmeyen makbul insan değildir”.⁸¹ Dolayısıyla, dostun cefasına katlanmayan, yüreğine aşk okunu vurmayan ve aşk derdinden her dem ciğeri dağlanmayanın âşıklığı sorgulanmalıdır. Konuya dair bazı beyitler şöyledir:

*Dost sevgisin gönülde cân ile berkitmeyen
Tûl-i emel defterin dürmeyen **âşık mıdır***

*Ey Yûnus sen dostunun cefâsına katlangıl
Yüreğine aşk okun vurmayan âşık mıdır*⁸²

...

*Cümle cihânın bünyâdı çün aşk ile oldu
Aşk ile olan imâret hergiz harâb olmaz*

⁷⁸ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 109.

⁷⁹ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 101.

⁸⁰ Y1; K79, K85, K136.

⁸¹ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 121; Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 180.

⁸² Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 121-122.

Âşık mıdır ol kişi gönül aşk belâsından
Bu aşk oduyla ciğeri her dem kebâb olmaz⁸³

...

3.3. Gönülün Kararsızlığı

Söylediği ilâhilerle insanlığı sevgi ve barışa çağıran Yunus, *gel dosta gidelim gönül* (Y89), *öğüdümü tutsan gönül* (Y90), *aşka gönül veren benim* (Y100), *gönül usanmadın sen bu seferden* (Y156), *taşdın yine deli gönül* (Y159), *gönlüm düştü bir sevdâya* (Y242) gibi ifadelerle demâdem gönülden söz etmektedir.⁸⁴ Yunus'un izinde olan Kaygusuz da *uyuma gönül aç gözünü* (K21), *gönül gümrâh olup niçin azarsın* (K32), *gönül yâreme ekme bâri tuzlar* (K70), *gönül irşâd taleb eyle* (K98), *bu aşk sırrını sakla gönül* (K118), *vallâh gönül imâret oldun* (K132) gibi sözlerle sık sık gönülden dem vurmaktadır. Öyle ki şairin divanında bulunan yüz seksen iki şiirin ilk yüz kırk beşi *var var ey gönül* veya *gel gel ey gönül* ifadesiyle başlamaktadır.⁸⁵ Bunların aynı şiir içerisinde tekrar edildiği de vakidir.⁸⁶ Aşağıdaki şiir böyledir meselâ:

Var var ey gönül bağrım içinde koma dağlar
 Âh eylerim senin elinden yana dağlar

'Aşkın çerisi cân ilini yağmaya verdi
 Senin hayâlin 'aşk ipini boynuma bağlar

Ben seni gönül bilemedim fettâne sensin
 Bir dahi gönül seni gören özünü çağlar

Gel gel ey gönül 'aşk ile hasta-dil oldum
 Sevâbdır ahî sayrını sûda gele sağlar

Ben seni gönül 'aşk ile cândan severim ben
 Senin dediğin gözleri elâ yürü ağlar⁸⁷

...

Klâsik edebiyatımızda yaratıcının tecellîgâhı,⁸⁸ sevgilinin hânesi, âşıkların kâbesi, güzellerin ülkesi, sultanların tahtı, dilberlerin ravzası, mestlerin meyhânesi, gariplerin sığınağı ve gam konağı hülâsa aşkla ilgili her türlü gelişmenin yaşandığı mümtaz bir

⁸³ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 115.

⁸⁴ Bazıları için bk. Y14, Y26, Y27, Y31, Y32, Y39, Y58, Y82, Y88, Y89, Y90, Y94, Y100, Y111, Y151, Y156, Y159, Y164, Y225, Y233, Y237, Y238, Y242.

⁸⁵ Söz konusu ifadelerle başlayan şiirler için bk. Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 57-143.

⁸⁶ Bazıları için bk. K5, K7, K8, K13, K15, K30, K42, K57, K74, K97, K104, K121, K130, K133.

⁸⁷ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 59-60.

⁸⁸ Bunun dayanağı, "Ben göklere ve yere sığmadım, fakat mü'min kulumun gönlüne sığdım" şeklinde ifade edilen kudsî hadistir. Hadis için bk. el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/230.

mekan olan gönül,⁸⁹ sūfi şairlerin vazgeçemediği bir kavramdır. Şaire ve yerine göre, muhtelif tasavvurlara bürünen gönlün, Yunus ile Kaygusuz'un dizelerinde dikkat çeken yönlerinden biri, bir kararda durmayışı yani değişken oluşudur.⁹⁰ Örneğin, Yunus'un "*Hak bir gönül verdi bana hâ demeden hayrân olur / Bir dem gelir şâdân olur bir dem gelir giryân olur*"⁹¹ dizeleriyle başlayan ilâhisindeki gönlün kararsızlığı, Kaygusuz'un "*Ey beni dâim derd ile giryân eden gönül / Bu 'aşk oduyla bağrımı büryân eden gönül*"⁹² diye başlayan şiirine yansımış durumdadır. Söz konusu şiirlerin bazı beyitleri şöyledir:

*Bir dem çıkar arş üzere bir dem iner tahte's-serâ
Bir dem sanasın katredir bir dem taşar ummân olur*

*Bir dem görür olmuş gedâ yalın tene giymiş abâ
Bir dem ganî himmet ile fağfûr u hem hâkân olur*⁹³

...
*Vahdet içinde gâh beni vuslata irgüren
Zerremi güneş katremi ummân eden gönül*

*Bir lahza beni hâk ile hâkister eyleyen
Bir dem beni hurrem u handân eden gönül*

*Bir dem kul edüp belimi kulluğa bağlayan
Bir lahza beni 'âleme sultân eden gönül*⁹⁴

...

3.4. Kendini Bilmek

Tasavvufî düşünceye göre, rabbini bilmek isteyenler, önce "men 'arefe nefsehû fekad 'arefe rabbehû" sırımca kendini tanımalı, özünü bilmelidir. Arifin nazarında ilim, insanı kendini bilmeye yöneltir. Bu bakımdan, kendini bilmeyen âdemin insan olarak değeri yoktur. Yunus'un "*İlim ilim bilmektir ilim kendin bilmektir / Sen kendini bilmezsin yâ niçe okumaktır*"⁹⁵ diyerek anlattığı bu gerçeği Kaygusuz, şu mısralarla dile getirir:

*Kendi özün bilmeyen ma'nâda insân olmaya
İnsân demek ol kişiye tarîk erkân olmaya*

İnsân özün bilen olur özün bilen cân olur

⁸⁹ Gönül hakkında bk. İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000), 153-154.

⁹⁰ Bazı örnekler için bk. Y26, Y58, Y119; K31, K68, K133.

⁹¹ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 125.

⁹² Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 159.

⁹³ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 125-126.

⁹⁴ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 160.

⁹⁵ Yunus Emre, *Divân -Seçmeler-*, 144.

*Her kim özün bilmedi bîcândır ol cân olmaya*⁹⁶

...

Sonuç

Anadolu'nun buhranlı bir döneminde yetişen Yunus Emre, Osmanlı sahasında faaliyet gösteren tarikatların neredeyse tamamında hüsnü kabul görmüş, Bursalı Aşık Yunus'tan Edib Harâbî'ye kadar birçok takipçi yetiştirmiştir. Aşık edebiyatından tekke şiirine kadar çok geniş bir sahaya tesir eden Yunus üslûbu, bilhassa medrese tahsilinden uzak, kırsal kesimlerde yaşayan Bektâşîler üzerinde etkisini göstermiştir. Bu üslûbun sihrini anlayarak onun gibi şiirler söyleyen kadim şairlerden biri Kaygusuz Abdâl'dır. Hayatı hakkında sınırlı bilgi bulunan şair, genelde menkıbeleriyle anılmış ve kinâyeli ifadeleriyle tanınmıştır. Günlük dilin deyimlerinden yararlanarak sade bir dille yazdığı şiirlerde vahdet-i vücûd, seyr ü sülûk, ilâhi aşk, kendini bilmek, kaba sofulardan kaçmak gibi konulara ilave olarak tasavvuf şiirinde pek görülmeyen dünya ve eşya tasvirlerine girmesi; bağlarda gezinmek, iyi yemekler yemek, haşereden yakınmak, karı dırdırından usanmak gibi temalara yer vermesi özgün yönlerindedir.

Şiirlerinde bir yandan ideal olanın vasıflarını sayarken diğer yandan nefesine kul olanların, iki yüzlülerin, ham sofuların, sahte mürşid ve sahte âşıkların tavrını eleştiren Kaygusuz, varlığa duyduğu sevgiyi Yunusca dile getirmiş ve onun gibi duru bir Türkçe kullanmıştır. Selefî gibi kafiye hem göz hem kulak için tasarruf etmiş, bazı şiirlerinde kafiye veya redif olarak Yunus'un kullandığı kelimeleri tercih etmiştir. Manevi yolculuk sırasında ulaştığı sırları namahremden saklamak için alegorik üsluba rağbet göstermiş, bu vesileyle tasarruf ettiği bazı ifadelerde adeta Yunus'u tekrar etmiştir. Birçok konuda Yunusla aynı düşünceleri paylaşan şair, aşkın kıymeti, âşığın kimliği, gönlün kararsızlığı ve kendini bilmek gibi hususları Yunusça söylemiştir. Binaenaleyh, Yunus tarzını kendi özgünlüğü içerisinde sürdürürken Bektâşî şairleri tarafından özenle izlenmiş ve Yunus üslûbunun bu hususî edebiyata intikalinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu bakımdan o, Yunus nefesli bir şairdir.

⁹⁶ Kaygusuz Abdâl, *Divân -Seçmeler-*, 180.

Kaynakça

- Aclûnî, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfü'l-hafâ ve Muzîlü'l-İlbâs*. 2 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1427.
- Alvarlı, Muhammed Lutfi. *Divân-ı İlahiyât -Seçmeler-*. haz. Bilal Kemikli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Arif, Hüseyin. *Yûnus Emre Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Esmâ Yayınları, ts.
- Azamat, Nihat. "Kaygusuz Abdâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/74-76. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Edib Harâbî. *Divân (İnceleme - Metin)*. ed. Coşkun Kökel. Ankara: Alevilik Araştırmaları Dergisi Yayınları, 1. Basım, 2012.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet. *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*. 3 Cilt. İstanbul: Maarif Matbaası, 2. Basım, 1944.
- Gaybî, Şehzâde Alâaddin. *Kaygusuz Abdâl Külliyyatı*. haz. Abdurrahman Güzel. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- Gök, Selim. "İlâhî, Usûlî ve Hayâlî İrtibatıyla Hayretî Divânı'nda Yunus Etkisi". *Journal of Turkish Language and Literature* 3/2 (Spring 2017), 104-119.
- Gökyay, Orhan Şaik. "Kaygusuz Abdal ve Sımatıyyeleri I-II". *Türk Folkloru* 1/13 (1980), 3-5.
- Gündüzöz, Güldane. "Sûfi Dilinde Karikatüristik İfade Sorunu -Kaygusuz Abdâl Örneği-". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/1 (2014), 155-166.
- Hayretî. *Divân (Tenkitli Metin - Dil İçi Çeviri)*. haz. Ferhat Musluoğlu. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2022.
- Karakoç, Sezai. *Yunus Emre*. İstanbul: Diriliş Yayınları, 17. Basım, 2013.
- Kaygusuz Abdâl. *Divân -Seçmeler-*. haz. Mustafa Sever. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Köprülü, Fuad. "Mısır'da Bektaşîlik". *Türkiyat Mecmuası* 6 (1939), 13-39.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 1991.
- Kurnaz, Cemâl - Tatcı, Mustafa. *Bir Mektebe Uğradım Kuş Dilini Okurlar - Türk Edebiyatında Şathiyye*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 2001.
- Niyâzî-i Mısırî. *Divân*. haz. Kenan Erdoğan. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 2008.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik Kalenderîler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Özdemir, Ahmet. *Pir Sultan Abdal*. İstanbul: Sivas Platformu Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Öztürk, Ali. "Metinler Arası İlişkiler Çerçevesinde Eşrefoğlu'nun Şiirlerinde Yunus Emre Tesiri". *İznikli Gönül Adamı Eşrefoğlu Rûmî*. ed. Bilal Kemikli. 243-255. İznik: Uludağ Yayınları, 2010.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.

- Sun'ullâh Gaybî. *Divân-ı İlâhiyât -Seçmeler-*. haz. Bilal Kemikli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Tanman, M. Baha. "Abdal Musa Tekkesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 1 (1988), 65-66.
- Yıldız, Alim. "Niyâzî'nin Dilinden Yunus'u Okumak". *Yunus'un Nefesi*. 27-36. Ordu: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- Yıldız, Alim. "Yunus Yolunda Yürüyen Bir Şair: Şemseddin Sivasî". *Yunus'un İzinde*. ed. Hakan Yekbaş. 67-82. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Yunus Emre. *Divân -Seçmeler-*. haz. Mustafa Tatcı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Yunus Emre. *Divân ve Risâletü'n-nushiyye*. haz. Mustafa Tatcı. İstanbul: H Yayınları, 1. Basım, 2008.
- Yurtsever, Murat. "Yunus Mektebi'nin Coşkun Şairi: Bursalı Âşık Yunus". *Yunus'un Nefesi*. 113-119. Ordu: Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.